

DOSYA/DERLEME**YİRMİNCİ YÜZYILIN İÇ SAVAŞLARI**

Yavuz ALOGAN*

İç Savaş olgusunu en iyi anlatan görsel eserlerden biri, Salvador Dalí'nin 1936'da yaptığı "İç Savaş Sezgisi" adlı resimdir. Burada, bir insanın parçalayarak, kopararak birbirinden ayırdığı kendi uzuvlarının, birbirinin üstüne basarak, tutunarak, yaslanarak beyaz bulutların kaynaştığı heybetli bir gökyüzüne doğru yükselmeye, adeta yücelmeye çalıştığını görürüz. İç organlar yerde sürünürken, göğe doğru yükselen baş dik durmaya çalışmakta, yüz ise kasımalı, mağrur bir tebessümle aydınlanmaktadır. İç savaşlar, tıpkı bu resimdeki gibi sürrealist bir özellik taşır.

Nizami savaşlar, hamasi propaganda söylemlerine rağmen, her türlü duygusal yaklaşımdan arındırılmış soğuk bir mantıkla yürütülür. Savaşa sürülen nizami birliklerin arkasında, onların her hareketini denetleyen siyasal bir irade vardır. Savaşın hedefleri askeri stratejiler tarafından harita başında saptanmıştır. Nizami savaş, belirli siyasal hedeflere ulaşmak için, askeri imkânları rasyonel biçimde kullanan profesyonel askerlerce yürütülür.

Silahların imha gücü arttıkça, masum sivil kayıplarının sayısı da artmıştır. Birinci Dünya savaşı bir "siper savaşı" idi. İkinci Dünya Savaşı'nda ise milyonluk kentler dev bombardıman uçakları tarafından tahrip edildi. Ancak siviller hiçbir zaman nizami savaşın aktörleri olarak görülemezler. Askere alınmadıkça savaşmaya zorlanamazlar. Hava akınlarının bitmesini sığınaklarda beklerler, ekmek kuyruklarında çile çekerler ya da evlerini yurtlarını bırakıp topluca göç etmek zorunda kalırlar.

Nizami savaşın bu özellikleriyle karşılaştırıldığında iç savaşların sürrealist yanı iyice göze batar. Bir kere iç

savaşlarda, hamasi propaganda söylemlerinin kendisi, bizzat savaşanlar tarafından gerçek olarak algılanır. Savaşanların arkasındaki ya da içindeki siyasal iradenin savaşın gidişatını denetleme imkânı daralmıştır. Zira ortada belirli bir cephe yoktur. Cephe her yerdedir. Yerine göre, bir mahalle, bir ev, bir mezra, hattâ bir çeşme başı ya da dar bir patika, bir iki saat içinde o bölgede verilen savaşın kaderini belirleyebilecek bir cephe haline gelebilir. Hedefler sürekli değişir. İç savaş, aralarına askerlerin de karıştığı sivillerin birbiriyle savaşı olduğu için kuralıdır; kişisel, ailesel ya da kabilesel intikam duyguları siyasal renklerle kolayca gizlenebilir. İç savaşlarda, nizami savaşların aksine dengeli ve sonuç alıcı bir "kuvvet tahsisi" sağlanamaz; çünkü ikmal olanaklarını, mühimmat stoklarını, sıhhiye faaliyetini savaşın sürdüğü bölgelere dengeli ve düzenli biçimde aktarmak çok zordur.

İç savaşın gerçek aktörleri, profesyonel askerler değil, sıradan sivillerdir. Nizami savaşların aksine iç savaşlarda, her sivilin ve çeşitli insan gruplarının savaşan saflarda yer alması, en azından kendisini askeri anlamda savunması kaçınılmaz hale gelir. Bir yerleşim yerinde oturan insanlar, geniş aileler, etnik gruplar, siyasal partiler, ideolojik akımlar, iç savaşların doğal taraflarıdır.

İç savaş toplumun dokularını parçalar, orta, üst ve alt sınıfları saflaştırır, bazen de bütün bu sınıfları etnik, dinsel ve siyasal ayrımlarla dikine keser. Sıradan insan nizami savaşlarda olduğu gibi tarafsız ya da kayıtsız bir izleyici olamaz. İç savaş, sıradan insanı, karmaşık mekanizmalarıyla, propaganda şebekeleriyle ve mensup olduğu gruplar aracılığıyla çatışmanın içine sürükler, onu saf tutmaya, savaş faaliyetinin bir parçası olmaya zorlar. Çaresiz birey mensup olduğu grubun peşi sıra çatışmalara sürüklenir ve amatör bir savaşçı olarak askeri mantık açısından çoğu kez akıl almaz işler yapar.

* Yazar

Çatışan taraflar kendi tarihlerini, menkıbelerini, efsanelerini, sembollerini canlandırmak için büyük bir gayret gösterirler. Kendi tarihlerini yeniden kurgulayıp yazarlar, yoksa icat ederler. Yüzyıllar öncesinde kalmış semboller, üniformaları, nişanları, bayrakları, şapkaları, madalyaları, özel işaret ve selamlama biçimlerini canlandırırlar; eski marşları, halk türkülerini, şiirleri, toplumsal belleğin diplerinde bulup çıkarırlar. İç savaşların bütün tarafları, savaşa gitmeden önce kendi kimliklerini pekiştirir, yeniden yaratır, icat eder ve tarihin derinliklerinden çıkarılıp cilalanmış o karnaval giysilerine bürünerek savaşıma giderler.

İç savaşı, nizami savaştan ayıran bir diğer özellik, bu savaş türünün ikincisine kıyasla çok daha büyük acılara ve muazzam bir insanlık trajedisine yol açmasıdır. İç savaş ortamında kırk yıllık dostlar düşman olur. Sıradan insan, ansızın, Sırp, Çeçen, Hırvat, Katalan, Abhaz, Tamil, Hutsi, Dürzi ya da Maruni olduğunu fark eder; evindeki tozlu sandıktan dedesinin Çetnik üniformasını çıkarır; elinin üç parmağını açıp ikisini kıvrarak selam verir; Kapetanos üniformasını giyip *Klepth* türkülerini söyler; ailesinin monarşist olduğunu, dedesinin komünistler tarafından öldürüldüğünü hatırlar. İç savaş, denetimsiz ve insanlık dışı şiddete yol açar. Hararetili bir iç savaş ortamında ajite olan sıradan insanın, kırk yıllık komşusunun evini basıp kadınların ırzına geçtikten sonra ev sahibini öldürüp evi ateşe vermesi mümkündür.

İkili iktidar iç savaşların vazgeçilmez koşullarından biridir. Ülkenin belirli bir bölgesi kendi idari yapısını kurarak devletin genel idari taksimatından kopar ve diğer bölgelere askeri olarak hakim olmaya çalışır. Ulusal ordu ülkenin tamamı üzerinde denetimini kaybedecek ölçüde zayıflamış ya da bölgesel, etnik ve siyasal olarak bölünmüştür. Bir tarafın varlığını sürdürebilmesi, öteki tarafın yok edilmesine bağlıdır.

İç savaşların tarihini neredeyse özel mülkiyetin ve devletin oluşumu kadar gerilerden izlemek mümkündür. Bununla birlikte, bilinen ilk klasik iç savaş, Julius Caesar'ın, coğrafi olarak bugünkü Fransa, Belçika, Almanya ve İtalya'nın çeşitli bölgelerini kapsayan, o zamanlar Kelt halkının yaşadığı Galya bölgesine düzenlediği seferler sırasında ve sonrasında (İ. Ö. 58-50) yaşanmıştır. Bu savaşa ilişkin günlükler, raporlar ve askeri taktikler Caesar'ın günümüze ulaşan tek yazılı eserini oluşturmaktadır¹. O çağdan itibaren, iç savaş ya da iç savaş benzeri çatışmalar ve ayaklanmalar yaşamamış bir ülke bulmak zordur. Devletlerin kuruluşu, İmparatorlukların oluşumu ve dağılışı sırasında genel ya da bölgesel iç savaşlar eksik olmamıştır. Ulusal Kurtuluş Hareketleri aynı zamanda birer iç savaş olarak yaşanmıştır. Bir ülke diğerini işgal ettiği ya da yıkıcı silahlarla saldırdığı zaman ülke içinde oluşan saflaşmalar iç savaş görünümü arz eder. Modern devletlerin oluşumunda da iç savaşların önemli bir rolü olmuştur. Alman Devleti'nin kuruluşu (1871) ve İtalyan birliğinin

tamamlanması da (1861) çeşitli prenslikler, yerel yönetim güçleri ve etnik gruplar arasında süren uzun iç savaşların ardından gerçekleşmiştir. Keza, Britanya Krallığı'nın kuruluşu üç ayrı iç savaşın (1642-47, 1647-49, 1650-51) ve ABD'nin modern bir devlet haline gelişi de on bir eyalet arasında dört yıl süren bir iç savaşın (1861-65) sonunda gerçekleşmiştir.

İspanya: İdeolojilerin Savaşı

Yirminci yüzyılda yaşanan iç savaşların coğrafi dağılımı bütün kıtaları kapsar. Ancak bu savaşların içinde, İspanyol İç Savaşı (1936-39) ayrı bir yere sahiptir. Yüzyılın bütün ideoloji ve siyasal doktrinlerinin hesaplaştığı bir arena olarak öne çıkan İspanya'da, İkinci Dünya Savaşı'nın küçük bir örneği (prelütü) yaşanmıştır. Faşist İtalya ve Almanya zaman zaman savaş uçaklarını da kullanarak Cumhuriyet'e karşı savaşan Franco cephesini desteklemişler; Sovyet Rusya da taraftarlarına (PCE-İspanyol Komünist Partisi) silah ve para yardımı yapmış, kendi iç muhaliflerini tasfiye ettiği bu dönemde İspanya'daki muhalif grupları ajanları aracılığıyla engelleyerek, hattâ savaşın sonuna doğru fiilen ortadan kaldırarak minyatür bir iç savaş yürütmüştür. Dünyanın çeşitli yörelerinden gelen demokrat ve sosyalist aydınlar Uluslararası Tugaylar oluşturarak bu savaşa fiilen katılmışlardır. Silah kullanmayı cephede öğrenen bu orta yaşlı entelektüeller, Franco'nun Faslılardan oluşan ve genellikle kasatura ve el bombasıyla iş görmeye alışmış profesyonel birliklerine karşı kahramanca direnmişlerdir. Andre Malraux, Ernest Hemingway ve George Orwell gibi yazarlar bu savaşın tanıklarıdır².

Bir yanda anarko-sendikalistlerin (CNT-FAI), sosyalistlerin (İspanyol İşçi Partisi-PSOE) Stalinistlerin (İspanyol Komünist Partisi-PCE), Trotskistlerin (Izquierda Comunista) ve anti-Stalinist Marksistlerin (POUM); öte yanda, gelenekçi aşırı Katolik monarşistlerin (Karlisk'ler), Katolik Kilisesi'nin (CEDA), faşist Falange Partisi'nin (ve onun küçük ortağı Jons'un -Juntas de Ofensiva Nacional-Sindicalista) ve farklı Monarşist grupların siyasal programları, iç savaş koşullarında fiilen karşı karşıya gelmiş, Halk Cephesi kendi içinde (anarşistlerle komünistler- Sovyetiklerle anti-Stalinistler) daha küçük çaplı iç savaşlar yaşamıştır³.

İspanyol İç Savaşı on altıncı hattâ on dördüncü yüzyıldan beri var olan ve giderek olgunlaşan siyasal programların ve ideolojik görüşlerin, kısaca insanlığın gelecek arayışını esinleyen düşüncelerin, İkinci Dünya

2 Bk. Adre Malraux, *Umut*, çev. Atilla İlhan, İletişim Yayınevi, İstanbul 1998; Ernest Hemingway, *Çanlar Kimin İçin Çalıyor?*, çev. Güray Sakarya Oral, Öteki Yayınevi, Ankara 1994; George Orwell, *Katalonya'ya Selam*, çev. Jülide Ergüder, Alan Yayıncılık, İstanbul 1985.

3 İspanyol İç Savaşı'na ilişkin kapsamlı bir siyasal çözümleme, Pierre Broue/Emile Temmime'in, *İspanya İç Savaşı* (çev. Aydın Emeç, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1976) adlı kitaplarında yer almaktadır. Savaşa fiilen katılan önemli kişilerin ve sıradan insanların tanıklıklarını içeren bir sözlü tarih çalışması: Ronald Fraser, *İspanya'nın Kanı, İç Savaş Deneyimi* (1936-1939), çev. Y. A., Belge Yayınları, İstanbul 1995.

1 Julius Caesar, *Conquest of Gaul*, çev. S. A. Hanford, Penguin, 1976. Bu kitap 1942'de *Gallia Savaşı* adıyla Türkçe'ye çevrilmiştir.

Savaşı öncesinde bütün dünyayı aydınlatarak son bir kez parlayıp alevlendiği büyük bir tarihsel olaydır⁴. Ardından koyu bir karanlığın gelmesi (Frankizm'in İspanya'ya hâkim olması, Nazilerin Avrupa'yı işgalleri, Rusya'da Stalinist otokrasinin güçlenmesi, 1939 Hitler-Stalin Paktı, Rus emekçi halkının Nazilere direniş sırasında verdiği büyük kayıplar ve savaş sonrasının Amerikan Barışı) İspanyol İç Savaşı sırasında yaşanan muazzam deneyimlerin (toprakta ve sanayide mülkiyet ilişkilerinin dönüştürülmesi, alternatif yerel yönetim deneyimleri, farklı siyasal örgütlenme ve eğitim yöntemleri) önemini azaltmaz. Bu deneyimler 1968'de yaşanan grevlerde, öğrenci hareketlerinde bir kez daha canlanmış ve büyük bir tarih laboratuvarı olarak önemini korumuştur⁵.

Bu savaşı, yirminci yüzyılın son büyük iç savaşı olan Yugoslavya iç savaşıyla kıyaslamak, insanlığın hayal gücünün, beklentilerinin ve yeni bir dünya tasavvurunun nereden nereye geldiğini görmek bakımından öğreticidir. Kıyaslama, iç savaşta taraf olan kuvvetlerin niteliği ve dış müdahalenin rolü bakımından yapılabilir.

Yeni Dünya Düzeni: Yugoslavya

Yugoslavya yirminci yüzyıl içinde iki kez kurulmuş bir ülkeydi: Birincisinde Versailles Antlaşması'ndan (1920) sonra Sırpların hâkimiyetinde bir krallık olarak; ikincisinde ise, Alman faşizmine ve yerli işbirlikçilerine karşı verilen uzun bir direniş mücadelesinin ardından (1944) sosyalist bir federasyon olarak. Ülke, 1963'ten sonra Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti (YSFC) adını aldı ve ekonomide özyönetim uygulayan özgün bir sosyalizm modeli geliştirdi.

1974 Anayasası gereğince altı anayasal cumhuriyet (Bosna-Hersek, Hırvatistan, Makedonya, Karadağ, Slovenya ve Sırbistan) ve Sırbistan'a bağlı iki özerk bölgeyi (Voyvodina ve Kosova) biraraya getiren federal yapının dağılması, ülkeyi iç savaşa sürükledi. İspanyol İç Savaşı'nın aksine, eski Yugoslavya'da çıkan iç savaşta, ulusal, etnik ve dinsel faktörler belirleyici rol oynadı. İspanyol iç savaşında da Bask ve Katalan ulusçuluğu önemli bir etkendi. Ancak bunlar, Cumhuriyet'in anayasal sınırları içinde özerklik talep etmelerine rağmen, siyasal bakımdan homojen bir yapı taşıyorlardı. Özellikle Katalanlar, Cumhuriyet içinde dil, kültür ve yönetim özerkliği talep ederken, iç savaşa farklı siyasal programları olan partilerle katıldılar. Bu partilerden biri sol cumhuriyetçi ve ulusalcı (ERC), diğeri Katalonya'da sosyalist birliği savunan bir parti (PSUC), bir diğeri de Komintern'e bağlı bir Komünist Partisi idi.

Eski Yugoslavya'da ise iç savaşa katılan tarafların kendi

4 İspanyol İç Savaşı'nın siyasal ve toplumsal arkaplanı için bk. Gerald Brenan, *The Spanish Labyrinth*, Cambridge University Press, New York 1976

5 İspanyol İç Savaşı sırasında özellikle anarşistlerin uyguladıkları çeşitli özyönetim biçimleri, eğitim yöntemleri vb ve bütün bu görüşlerin 1968 öğrenci ve işçi olaylarına yansımaları için bk. Peter Marshall, *İmkânsız İstemek*, çev. Y. A., İmge Kitabevi Yayınları, Ankara (yayınlanmak üzere).

içlerindeki farklı siyasal program ve örgütlenmelerin rolü ve etkisi olmadı. İç Savaş derinleştikçe her etnik, dinsel ve ulusal grup, federal sınırları aşarak sayıca daha çok olduğu bölgeye göç etti ve böylece iç savaş saf anlamda etnik, dinsel ve ulusalcı güçlerin savaşına dönüştü. Ustaşlar ve Çetnikler, İkinci Dünya Savaşı'ndan kalma karnaval üniformalarını giyerek savaşa gittiler. Çeşitli İslam ülkelerinden gelen "mücahitler" Ortaçağ giysileri içinde "Tevhid" bayrağını açarak yürüdüler. Bu savaşta sadece, Nazileri aylarca oyalayarak Sovyet Rusya'ya karşı kış koşullarında savaşa girmelerini sağlayan ve böylece yenilmelerine katkıda bulunan Partizanlar ve onların kızıl bayrağı yoktu.

İç savaşlar dış müdahalelerden bağımsız değildir. Bir ülkede iç savaş çıktığı zaman, komşu ülkeler ve büyük güçler derhal devreye girerek kendi taraflarını bulurlar ve desteklerler. Bazen de büyük güçler, bölgesel çıkarları uğruna potansiyel çatışmaları iç savaşa dönüştürecek şekilde müdahale ederler. İspanyol İç Savaşı birinci örnektir, yirminci yüzyılın eski Yugoslavya topraklarında yaşanan son büyük iç savaşı ise ikinci örneğe denk düşer.

1936'da Fas'taki Franco birliklerinin, seçimlerden galip çıkan Halk Cephesi'ne isyan ederek iç savaşı başlatması üzerine, uluslararası güçler derhal kendi taraftarlarını desteklemeye başladılar. İtalya ve Almanya komünizme ve demokrasiye karşı mücadelesinde Franco'yu, Sovyet Rusya ise daha sonra Frankizm adını alacak olan İspanyol faşizmine karşı Halk Cephesi'ni destekledi. Dünya savaşının önlenmesi için mevcut statükonun korunmasından yana olan İngiltere ve Fransa ise bir yatıştırma ve tarafsızlık siyaseti izledi, ancak kendi kamuoyunun ve entelijansiyasının Cumhuriyetçilere destek ve yardımını engellemedi.

Yugoslavya'da ise durum çok farklıydı. Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra başlayan Yeni Dünya Düzeni arayışları, Avrupa'nın orta yerindeki federatif sosyalist cumhuriyetin yok edilmesini gerektiriyordu. Avrupa Birliği (AB) ülkeleri (özellikle Almanya), Habsburg bakiyesi sayılan ve görece daha gelişmiş kuzey cumhuriyetleriyle, Slovenya ve Hırvatistan'la işe başladılar. AB'nin, 1991'in sonunda Yugoslavya'nın egemenliğini ve bağımsızlığını hiçe sayarak bu iki cumhuriyetin federasyondan ayrılması ve egemenlik kazanması yönünde karar almasıyla birlikte parçalanma başladı. Bu olay bir model oluşturdu ve sürecin NATO'nun Kosova'yı bahane ederek Sırbistan'ı havadan bombalamasıyla sona erdi⁶. Bu olay NATO ve ABD'nin, başlangıç tarihi 1648 Westfalya Antlaşması'na kadar gerilere giden ulusal devletlerin iç işlerine karışmama ve karşılıklı saldırmazlık ilkesini açıkça hiçe saydıklarını gösterdi. Egemen bir ulus bilinçli biçimde parçalanmış, bombalanmış ve göreve seçimle gelen devlet başkanı (Slobodan Miloseviç) olağanüstü bir mahkeme tarafından

6 Yugoslavya iç savaşında AB ve NATO ülkelerinin etkisi için bk. Gilbert Achcar, *Giovanni Arrighi vd., Evrenin Efendileri, NATO'nun Balkan Seferi*, der. Tank Ali, çev. Y. A., OM Yayınları, İstanbul 2001.

tutuklanmıştır⁷. İnsan bilincine hükmeden medyanın haber bombardımanı altında yaşanan bu olaya uluslararası tepkinin zayıflığı, ABD ve İngiltere'nin Orta Asya ve Ortadoğu'da sergilemekte olduğu pervasızlığın bir nedenini oluşturmuştur.

İspanyol İç Savaşı'nda yer alan bütün iç güçler, sınıfsal, siyasal-programatik ve ideolojik gruplara, Yugoslavya iç savaşının güçleri ise dışarıdan yönlendirilen ulusalcı ve etnik gruplara dayanıyordu. İngiltere ve Fransa'nın Halk Cephesi'ni desteklememesi, İkinci Savaş öncesinde İspanyol Cumhuriyeti'nin yenilgisine yol açarak, Batı Akdeniz ve Avrupa'da faşizmin güçlenmesini sağladı. Yugoslavya'da ise Rusya'nın Sırbistan ve Miloseviç'in destek çağrılarını karşılayacak durumda olmaması savaşın kaderini belirledi ve AB ile NATO'nun Orta ve Doğu Avrupa'ya doğru genişlemesinin önündeki engel böylece kaldırılmış oldu. Benzer bir süreç Arnavutlukta da yaşandı ve Balkanlar'da UÇK gibi ırkçı ve dışarıdan beslenen milis güçleri oluşturuldu⁸. Yugoslavya'da yaşanan iç savaşlar, aynı zamanda Balkanlar üzerinde bir ABD-Avrupa çekişmesiydi. AGSP (Avrupa Güvenlik ve Savuma Politikası), yani NATO'ya alternatif bir Avrupa ordusunun kurulması fikriyatı bu çekişmenin yan ürünlerinden biri oldu. Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin parçaları kapitalist "serbest" piyasaya teslim edildi ve Avrupa'nın "demokratik" değerleri ve bütün üst yapı kurumları Yugoslavya'nın özgün hukuksal yapısının ve sosyalist özyönetim ilkelerinin yerini aldı.

Rusya ve Çin'de İç Savaş

Rusya'da iç savaş Ekim Devrimi'nden yaklaşık bir yıl sonra, dış güçlerin desteğini alan Çarlık ordusu kalıntılarının harekete geçirdiği köylü kesimleri ile oluşum halindeki Kızıl Ordu ve Çeka'nın komutası altında savaşan bütün sovyetik güçler (Bolşevik, Menşevik, SR, anarşist) arasında gerçekleşti. Çin'deki iç savaş ise, 1925-27 yıllarında yaşanan işçi ayaklanmalarından sonra Moskova yanlısı Komünist Partisi'nden kopan öncülerin oluşturduğu Halk Ordusu'nun ulusalcı Koumintang'a karşı verdiği bir savaştı. Rusya'da devrim iç savaşa yol açarken, Çin'de iç savaş devrimle sonuçlandı.

Rus iç savaşı tamamen dışardan yönlendirilen bir savaş değildi. 1918 yılının başlarında, esas olarak Bolşeviklerin denetimindeki bölgelerde "ikmal müfrezeleri"nin zengin ve orta köylünün tahılına el koymaları üzerine yüzden fazla köylü isyanı patlak verdi. Kısa süre içinde İngiliz, Fransız ve Almanların desteğinde üç ayrı iç savaş cephesi açıldı. Ataman Krasnov'un komutasındaki Kazak süvarileri son kez tarih sahnesine çıkarak General Denikin'in Beyaz Ordusu'yla birlikte Don bölgesine hâkim oldular. İkinci cephe Almanlar tarafından desteklenen Ukrayna Radası'nın elindeki Ukrayna bölgesinde açıldı ve nihayet sosyalist

devrimci Samara Hükümeti'nin, o sırada isyan eden Çek Lejyonu'nu desteklemesi üzerine iç savaş Transsibirya demiryolu boyunca ülkenin büyük bir bölümünü kapladı.

Bu iç savaş dönemi, aynı zamanda, insanlığın sosyalizme ilk geçiş deneyimini yansıtan bir çok uygulamaya sahne oldu. "Savaş Komünizmi" olarak anılan bu kısa dönemde, para kaldırıldı, hemen her şey kamulaştırıldı ve ekonomi "askerleştirildi." "Geçiş ekonomisi" ve "devlet sosyalizmi" gibi kavramlar ilk kez iç savaş koşullarında tartışıldı⁹. Böylece sosyalizm ilk kez bu dönemde, sivil giysilerini ya da işçi tulumunu çıkararak üniforma giydi ve askeri bir rejim olarak ortaya çıktı. Bir daha asla bütünüyle sivilleşemeyecekti.

Bütün tarih kitaplarında "iç savaş" olarak geçen bu dönem aslında çok kısa sürdü. Mayıs 1918'de başladı ve Mart 1919'da sona erdi. Bununla birlikte Sovyetler Birliği'nde 1939'a kadar irili ufaklı pek çok iç savaşın yaşandığını söylemek yanlış olmaz. 1921'de Sovyetler'deki Menşeviklerin ve diğer sol grupların tasfiyesi; Kronştad ayaklanmasının bastırılması; gene aynı dönemde Ukrayna'daki anarşist Nestor Makhno hareketinin tasfiyesi; 1927'den itibaren Trotskistlerin tasfiyesi; Stalin hizbinin partiye ve ülkeye hâkimiyeti ve 1936-39 Moskova duruşmalarıyla bütün bir sosyalist önderler kuşağının taraftarlarıyla birlikte fiziki olarak yok edilmesi uzun bir iç savaş dönemi olarak değerlendirilebilir.

Çin'de yaşanan ve "halk savaşı" olarak bilinen uzun savaş, bir bakıma işçi sınıfından kopan yoksul köylülerin savaşıydı. 1919'da Sun Yat-sen'in ulusçu ilkelerini benimseyen Kuomintang partisi ile Moskova'ya bağlı Çin Komünist Partisi'nin, bizzat Moskova ve Komintern (III. Enternasyonal) tarafından ulusal ilkeler etrafında birleştirilmesi iç savaş ortamını hazırladı. Aslında Sun Yat-sen'in bir ulus-devlet kurma girişimi, Ming hanedanının dağılmasıyla ortaya çıkan savaş ağalarının yarattığı iç savaş ortamında başarıya ulaşamamıştı ve geniş Çin topraklarında tam bir iktidar boşluğu vardı.

1924 (Kanton-Hong Kong genel grevi) ile 1949 (ÇHC'nin kuruluşu) arasında geçen dönemde; birincisi, ulusalcı Kuomintang ile Çin Komünist Partisi (ÇKP) arasında; ikincisi, Çin Halk Kurtuluş Ordusu ile esas olarak Kumintang, kısmen de Komintern'e bağlı resmi ÇKP arasında olmak üzere iki büyük iç savaş yaşandı¹⁰. Çin'in sanayileşmiş kıyı bölgelerinde örgütlenen işçi sınıfının (sayıları 2 milyon kadardı) 1924 yılında devrimci komiteler örgütleyerek Kuomintang yönetimine karşı genel greve gitmesi ve Kuomintang Partisi'nden ayrılmak için

9 İç Savaş'ın en gerilimli döneminde geliştirilen bir "sosyalizm programı" olarak bk. Nikolay İ. Buharin ve Yevgeniy A. Preobrajenskiy, Komünizmin ABC'si, çev. Y. A., Belge Yayınları, İstanbul 1992.

10 Çin'de 1925-27 dönemine ilişkin ayrıntılı bir değerlendirme: Leon Trotskiy, Problems of the Chinese Revolution, Ann Arbour Paperbacks 1967. Ayrıca bk. Yavuz Alogan, "III. Enternasyonal'de Sömürgeler Sorunu ve 1925-27 Çin Devrimi Üzerine", Sosyalist Birlik, Mayıs 1989, sayı 3, s. 65,

7 Bu konuda bk. Susan L. Woodward, "Uluslardan Devlet Kurmak," Evrenin Efendileri içinde, s. 281.

8 Bir bütün olarak Balkanlar'daki etnik, dinsel ve siyasal farklılıklar için bk. Hugh Poulton, Balkanlar, çev. Y. A., Sarmal Yayınevi, İstanbul 1993.

Komintern'e başvurması iç savaşı başlattı. Kuomintang, Kanton ve Şanghay bölgelerinde ÇKP'nin komitelerine karşı saldırıya geçti ve çıkan çatışmalarda Çin'in örgütlü işçi sınıfının en seçkin kesimi katledildi¹¹.

1925-27 devrim girişimi ve onu izleyen katliamın ardından, o güne kadar hiçbir sosyalist kuramcının aklına gelmeyen çok değişik bir mücadele yöntemi başlatıldı. 1935'den sonra Kuomintang'a karşı verilen iç savaş sırasında üretim sürecinden koparak profesyonel asker suretine bürünen yoksul köylüler girdikleri köylerin üretim ilişkilerini dönüştürerek, feodal kesimleri tasfiye edip üretim araçlarını kolektifleştirerek ve onları yeniden Moskova ve Komintern'in denetimine sokmak isteyen resmi ÇKP'yle çatışarak ülkenin büyük bir bölümünü ele geçirdiler. Uzun Yürüyüş adını alan bu savaş ÇHC'nin kurulmasıyla (1949) sona erdi.

Rusya'daki iç savaş sosyalizmi askerileştirdiyse, Çin'deki de sosyalizmi köylüleştirdi. "İdeolojik önderlik" ve "halk savaşı" gibi terimlerin Marksizm'in literatürüne girmesi bu döneme rastlar. Dünya solunun büyük bir kesimi artık bu terimlerle konuşacak, işçi sınıfının ve burjuvazinin yoğunlaştığı kentlerin kırlardan köylü ordularıyla (ama işçi sınıfının ideolojik "önderliği" altına!) kuşatılmasıyla gerçekleşecek devrim stratejisi, Paris sokaklarından Vietnam ormanlarına, Latin Amerika'dan Afrika'ya kadar bütün dünyada yankılanacaktı.

Çin'in devrim sonrası tarihi, Rusya'nınki gibi minyatür iç savaşlarla doludur. Hattâ Mao Zedung'un "sosyalizmi inşa yöntemi"nin Halk Savaşı'nın bir uzantısı olduğunu ve bu minyatür iç savaşların, Kızıl Ordu ve parti eliyle, bu kez feodalizmin kalıntılarına ve "kızıl bayrağa karşı kızıl bayrak sallayan" her türlü muhalife karşı sürdürüldüğünü söylemek mümkündür. Büyük İleri Atılım (1958-62) ve Kültür Devrimi (1966-69) gibi büyük çaplı hareketler, bugünden geçmişe doğru bakıldığında, bir tür toplumsal paranoya, ülkenin yetişmiş insan gücünü ve üretim faktörlerini tüketen, silahlı ayaklanmalara ve çok sayıda insanın ölümüne yol açan birer felaket olarak görülebilir.

Savaş Sonrası Avrupa

İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa'nın kaderi, ABD, Britanya ve SSCB tarafından Yalta Konferansı'nda (Şubat 1945) belirlendi. Bu konferansta alınan ve uzun yıllar gizli tutulan kararlar¹² (Tahrân, Yalta ve Potsdam Konf. Gizli Belgeler, Cev. Fahri Yazıcı). Nazi Almanyası'nın yenilgisi kesinleştiği bir sırada, bütün Avrupa ülkelerinde genellikle komünistlerin önderliğindeki direniş güçleri ile faşist işgal güçleri ve onların yerli işbirlikçileri arasında süren iç savaşları sona erdirmeyi, halkı silahsızlandırmayı ve savaşın cereyan ettiği bölgeleri üç büyük devletin "etki alanlarına göre" bölmeyi amaçlıyordu. Bu süreç, aynı zamanda, Yunan İç Savaşı'nın birinci evresinin sona ermesine ve ikinci evresinin başlamasına yol açtı.

¹¹ Bu dönemi anlatan bir roman: Andre Malraux, *İnsanlık Durumu*, çev. Alev Er, Oda Yayınları, İstanbul 1974.

¹² Bk. Tahrân, Yalta ve Potsdam Konferansları, *Gizli Belgeler*, çev. Fahri Yazıcı, Sinan Yayınevi, tarihsiz.

Müttefik birlikleri gelmeden önce Kuzey İtalya'da 300 000'den fazla partizan, geri çekilen Alman birliklerinden büyük miktarda silah elde etti. Partizanlar kentlerde ulusal kurtuluş komiteleri kurarak Kuzey İtalya'nın siyasal, toplumsal ve iktisadi hayatını yönettiler¹³. Benzer gelişmeler Fransa'da da görüldü. Müttefikler Normandiya'ya çıktıklarında gerçekleşen halk ayaklanmasına Kurtuluş komiteleri ve "yurtsever milisler" önderlik etti. Bunlar işbirlikçi Vichy hükümetinin kalıntılarıyla çatıştı, fabrikaları işgal ettiler ve yönetimi fiilen ele geçirdiler¹⁴. Her iki ülkedeki partizanlar Müttefikler'in anlaşmaları uyarınca Alman ordularının dağılmasından sonra silahsızlandırıldılar.

Ancak bu dönemin, sonuçları bakımından en dramatik iki iç savaşı Yunanistan ve Yugoslavya'da yaşandı. Yalta Anlaşması'nın bir parçasını oluşturan Moskova Protokolü uyarınca birincisi Müttefikler'in denetimine bırakılırken, ikincisi İngiltere ile Sovyetler arasında % 50-50 oranında paylaşıldı¹⁵. Ancak Yunanistan İç Savaşı'nın bir trajediyle sonuçlanmasına karşın, Yugoslavya İngiltere'ye boyun eğmeyen Tito'nun önderliğinde Sovyetler Birliği'nden de koparak bağımsız bir sosyalist federasyon olarak yeniden kuruldu. Yunanistan İç Savaşı'nın Markos Vafiadis önderliğinde başlayan ikinci döneminin başarılı olması halinde, Yugoslavya, Yunanistan ve Sovyet ordularının girdiği diğer Balkan ülkelerini kapsayan bir Tuna ya da Balkan Konfederasyonu'nun kurulması mümkün olabilirdi. Bu tasarı Müttefikler'in "gizli protokol"ü yürürlüğe girene kadar Kominform çevrelerinde tartışılmış, Dimitrov tarafından dile getirilmiş ve *Pravda*'da bu yönde yazılar yer almıştır¹⁶.

Yunanistan İç Savaşı

Yunanistan 1770 Mora ayaklanmasından 1829 Edirne anlaşmasına kadar sürekli bir iç savaş hali yaşamıştı. Yirminci yüzyılın Yunan iç savaşı ise 1941'de Almanların bütün ülkeyi işgal etmeleri ve Yunan hükümetinin yurt dışına kaçmasıyla başladı. İşgale karşı ilk direniş Yunanistan Komünist Partisi'nin (KKE) önderliğindeki Ulusal Kurtuluş Cephesi'nden (EAM) geldi. Ancak iç savaşın esas kahramanı ELAS idi. Aris Velouchiotis önderliğindeki eski subaylardan, köylü önderlerinden oluşan ELAS, Osmanlı'ya karşı Yunan direnişinin bütün simgelerini canlandırarak köylüleri ve dağlardaki eşkıyaları örgütledi. Geçmişin bütün efsaneleri, kara kalpaklılar, kapenanoslar, andarteler, "ulusal çeteler" onlarla birlikte canlandı. Davul ve borazan çalarak köylere girdiler, bütün halkın katıldığı seçimlerle özyönetim aygıtları kurdular ve asker topladılar. Yunan "laokratia"sı (halk iktidarı) köylerde ve dağlarda kuruldu ve modern Yunan demokrasisinin temelini oluşturdu.

¹³ Fernando Claudin, *Komintern'den Kominform'a*, çev. Y. A., Belge Yayınları, İstanbul 1999, c. II, s.79.

¹⁴ Fernando Claudin, a.g.y., s. 17 vd.

¹⁵ W. S. Churchill, *Memoirs of the Second World War*, c. IV, s. 198, Paperback, Londra 1979.

¹⁶ Fernando Claudin, a.g.y., s. 250.

EAM-ELAS kısa süre içinde karşısında General Napoleon Zervas'ın kurduğu ulusalcı EDES'i (Yunanistan Demokratik Ulusal Birliği) buldu. Alman işgaline direniş sırasında EAM-ELAS ile EDES arasında şiddetli bir iç savaş yaşandı. Bu savaş, Yunanistan'ın İngiliz etki alanına bırakılması ve Rusya'nın desteğini çekmesi üzerine EAM-ELAS'ın İngiliz birlikleri tarafından silahsızlandırılmasıyla (1945 Varkiza Anlaşması) sona erdi. Bu süre içinde EAM-ELAS, sağcıların örgütü EDES'i neredeyse tamamen yok etmiş ve ülkenin büyük bir bölümünü fiilen yöneten bir demokratik hükümet kurmuştu.

Resmi Komünist Partisi'nden kopan Yunan partizanlarının silahlarını İngilizlere teslim etmemeleri üzerine Yunan İç Savaşı'nın ikinci dönemi başladı. Aralık 1946'da Markos Vafiadis ELAS'ın yerine bir Demokratik Yunan Ordusu'nun (DAG) kurulduğunu ilân etti ve 28 000 savaççıyla, 265 000 kişilik ulusal ordu ve polis güçlerine karşı gerilla taktikleri izleyerek savaşımaya başladı. Bu savaş öncesinden çok daha kanlı oldu. Her iki tarafta da köyler yakılıp yıkıldı ve pek çok sivil öldürüldü. Britanya'nın 1947 baharında Yunanistan'ın askeri ve parasal taleplerini artık karşılayamayacağını ilân etmesi ile Harry Truman'ın ünlü Truman doktrinini ilânı aynı zamana rastladı. ABD Batı Akdeniz'i kadim Britanya emperyalizminden devralmaya hazırlanıyordu. Amerikalı askeri uzmanlar ülkeye geldiler ve Vafiadis'in ordusuna karşı stratejik harekâtlara başladılar. 1947 yılının ortalarında Yunanistan Komünist Partisi Genel Sekreteri Nikos Zahariadis'in (yani Moskova'nın) emriyle Parti'den ihraç edilen Vafiadis, Kuzey'deki dağlık bölgelere çekildi ve Yugoslavya sınırının da kapatıldığı koşullarda son partizana kadar savaştı. Bu kanlı iç savaşta 80 000 kişi öldü ve 700 000 kişi sürgüne gitti. Böylece İkinci Savaş sırasında Avrupa'da oluşan silahlı halk direnişinin son perdesi kapanmış oldu¹⁷.

Sürekli İç Savaş: Ortadoğu

Ortadoğu'nun talihsizliği petrol ve jeostratejik kara ve deniz yollarının kesiştiği bir bölge olmasıdır. Önceleri Britanya ve Fransa'nın, daha sonra ABD'nin doğrudan ve SSCB'nin dolaylı müdahalesine maruz kalan, günümüzde ise ABD-İsrail ikilisinin yönlendirdiği bölge, çağdaş emperyalizmin her türlüşünün kadim ilgi alanı oldu. Kabileler, aşiretler ve tarikatlardan, bütün bunların içiçe geçtiği toplumsal sınıflardan, en zenginlerle en yoksullardan oluşan sosyolojik yapı, kan davası niteliğinde silahlı çatışmaları ve kanlı iç savaşları her defasında yeniden üretti. İsrail devletinin 1947'de kuruluşu bölgede sürekli bir iç savaş etkeni oldu.

İsrail'i bir yana bırakırsak, Ortadoğu'daki iç savaşların iki kaynağı vardır.

Birincisi, Ortadoğu ülkelerinin çoğunda bağımsızlığından dış siyasal güçlerin yönlendirmesiyle kazanılmış olmasıdır.

¹⁷ Efsanevi bir Yunan İç Savaşı anlatısı için bk. Dominique Eudes, Kapetanos, Yunan İç Savaşı, 1943-1949, çev. Y. A., Belge Yayınları, İstanbul 1985 (ikinci baskı, 1995)

"Cetvelle çizilen sınırlar" boyunca oluşan devletlerde siyasal iktidar ilk anda köklü ve siyasal gücü olan ailelerin eğitim görmüş bireylerine ya da icat edilmiş kraliyet hanedanlarına teslim edildi. Yönettikleri toplumların bütünü temsil etmeyen bu kişiler, kendi ailelerinin, aşiretlerinin, etnik ya da dinsel gruplarının ve hanedanlarının çıkarlarını koruyan siyasetler izlediler. Bu durum rakip grupların yapay ulus-devlete yabancılaşmalarına neden oldu. Bu siyasal ve sosyolojik ortam özellikle 1958'de başlayan Lübnan İç Savaşı'nın nedenlerini açıklar. Bu tarihte, Lübnan'daki Sünni, Şii ve Dürzi cemaatleri, en büyük grubunu devlet başkanlığı ve nihai iktidarı elde tutan Marunilerin oluşturduğu Hıristiyan cemaatlerle savaşımaya başladılar. Ülkenin güneyindeki Filistinli varlığı, Müslümanlara karşı Hıristiyanları destekleyen İsrail'in tepkisine yol açarak savaşın kapsamını ve süresini etkiledi¹⁸.

İkinci neden yapay devletleri birleştirmeyi amaçlayan bir Arap ulusçuluğunun yükselişidir. Bu ulusçuluk, 1950 ve 1960'larda, Suriye, Lübnan, Ürdün ve Irak gibi ülkeleri ve bütün Arap yarımadasını etkileyen Baas hareketinde en yüksek noktaya ulaştı. Genellikle orta rütbeli subayları cezbeden ve örgüt yapısı bakımından bizim İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni andıran Baas hareketi, Suriye ve Irak'ta iktidarı ele geçirdi. Ulusçu iktidar yapısı, Suriye'de Müslüman Kardeşler'le, Irak'ta ise Kürtler ve Şiiilerle neredeyse sürekli bir iç savaş ortamına yol açtı.

Cezayir İç Savaşı'nı, Arap Ortadoğu'da yaşanan iç savaşlardan ayrı tutmak gerekir. Çünkü Cezayir hiçbir zaman resmen bir sömürge olmamış, "bölünmez" Fransız toprağının ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmişti. Cezayirli Müslümanlar 1940'lı yılların sonunda Avrupalı ailelerin çiftliklerinde çalışmak için kırsal kesimden kıyı kentlerine göç ediyor, % 80'i Cezayir doğumlu Avrupalı göçmenler bu ülkede neredeyse ayrı bir ulus oluşturuyorlardı¹⁹. Çoğu Fransız ordusunda askerlik yapan Cezayirli modern ulus-devletçilerin ve aydınların Ulusal Kurtuluş Cephesi (FLN) 1954'te kuruldu ve aynı yıl ülkedeki Fransızlarla savaşımaya başladı. Cezayir iç savaşı Fransa'nın militarizmden arınarak daha demokratik bir rejime geçmesine katkıda bulundu. 1962'de iç savaş sona erdiğinde 300 000 Müslüman ve 20 000 Fransız öldürülmüş, Cezayir kökenli Avrupalı nüfus ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştı²⁰.

Birleşmiş Milletler'in kararıyla 1947'de Filistin topraklarında kurulan İsrail devleti, Cezayir İç Savaşı dışında Ortadoğu siyasal coğrafyası içinde yakın dönemde yaşanan bütün iç savaşların başlıca aktörü olmuştur. Filistin devletinin kendi kadim topraklarındaki "Siyonist varlık"ı kovarak yeniden kurulması ve Kudüs'ün yeniden

¹⁸ Lübnan İç Savaşı'nın sosyal ve iktisadi analizi için bk. B. J. Odeh, Lübnan'da İç Savaş, çev. Y. A., Belge Yayınları, İstanbul 1986; Mehmet Emin Bozarslan, Savaşın Lübnan, Üçüncü Dünya Yayınları, İstanbul 1976.

¹⁹ Bk. Albert Hourani, Arap Halkları Tarihi, çev. Y. A., İstanbul 1997, s. 428.

²⁰ Albert Hourani, a.g.y., s. 432.

Müslüman Araplarca fethi, gerek bölge devletlerinin izledikleri siyasetlerin, gerekse bu devletler arasında çıkan savaşların değişmez ana temasını oluşturmuştur. Nihayet Filistin topraklarının kendisi sürekli bir iç savaş odağı olmuştur. Neredeyse dünyanın bütün büyük güçleri tarafından desteklenerek kurulan ve ilk anda 700 000 Filistinliyi kendi yurdundan eden İsrail devleti karşısında Arapların uğradığı ağır yenilgi ("An-ıakbah," yani büyük felaket) Ortadoğu halklarının ruhunda derin yaralar açmıştır. 1967 Arap-İsrail çatışması sırasında İsrail ordusunun işgal ettiği, Gazze Şeridi, Golan Tepeleri, Batı Şeria ve Doğu Kudüs çeşitli örgütlerin hem İsrail'e karşı hem de kendi aralarında çatıştıkları iç savaş bölgeleri olmuştur. İç savaşların Filistin topraklarında odaklanan figürleri de zamanla değişmiş, Arap Sosyalist Eylem Partisi'nin lideri George Habaş ve Filistin Demokratik Kurtuluş Cephesi'nin lideri Nayef Havatme gibi Marksistlerin yerini, Hamas ve Hizbullah gibi şeriatçı örgütler almış, Yaser Arafat gibi siyasal figürler vücuduna dinamit bağlayan şeriatçı militanların imgesiyle, ulusçu ve sosyalist ideolojiler ise İslam şeriatıyla gölgelenmiştir.

Latin Amerika

20. yüzyılda Latin Amerika'da yaşanan iç savaşlar Ortadoğu'daki kadar karmaşık bir yapının ürünü değildi. Ortadoğu'nun bugünkü öyküsü 7. yüzyılda başlarken, Latin Amerika ve Antiller'in öyküsü 15. yüzyılın sonlarında, coğrafi keşiflerle başladı. İspanyol Hernan Cortez 1519'da Meksika'yı fethetmek üzere gönderildiğinde, zamanın Aztek Kralı II. Montezuma onu yeryüzüne inmiş bir tanrı sandı. Sonuçta, Latin Amerika halkları klasik sömürge döneminden çıkmak için dört yüz yıl savaştılar. Ardından yeni-sömürge dönemi geldi.

Latin Amerika'daki iç savaşlar, bir yanda toprak sahipleri, yabancı sermayeyi temsil eden burjuvazi, askeriye ve kiliseden oluşan bir oligarşi²¹; öte yanda, yoksul köylüler, oluşum halinde bir proletarya ve siyasallaşmış entelektüeller arasında yaşandı. Başta her zaman, adı Batista, Romero ya da Somoza olan ve doğrudan ABD ve CIA tarafından yönetilen bir diktatör vardı ve iç savaş bazen kitlelerle buluşan, bazen de tecrit olup yenilgiye uğrayan silahlı birliklerin gerilla yöntemleriyle yürütüldü.

Öykünün merkezinde hiç kuşkusuz Küba Devrimi ve Che Guevara yer alır. Dünya burjuvazisinin kumarhane ve genelev cenneti ("Caraiblerin Las Vegas"ı) Küba, 1959'dan sonra Batı yarıküresinde sosyalizme geçen ilk ülke oldu²². 60'lı yıllarda ülkenin önünde iki seçenek vardı: ya sosyalizme geçiş sürecinde ABD'ye karşı

21 1960'lardan sonra özellikle Orta Amerika'da eylemci bir akım olarak halk hareketlerinin safında yer alan ve hem Vatikan'ın hem de Pentagon'un tepkisini çeken "kurtuluş teolojisi" ya da "kurtuluş Hıristiyanlığı" Latin Amerika'daki oligarşik yapıların desteğini azalttı. Bu konuda bk. Michael Löwy, *Dünyayı Değiştirmek Üzerine, Karl Marx'tan Walter Benjamin'e Siyaset Felsefesi Denemeleri*, çev. Y. A., Ayrıntı Yayınları, 1999.

22 Küba Devrimi'ne ilişkin kapsamlı bir sözlü tarih: Oscar Lewis vd., *Four Men, An Oral History of Contemporary Cuba*, University of Illinois Press, Chicago 1977.

konuşlanmış bir Sovyet üssü olarak SSCB'nin dış siyaset aracı olacak ya da "kıtasal devrim"i gerçekleştirmek için kurtuluş savaşını başta Latin Amerika ve Afrika olmak üzere bütün dünyaya yayacak, yeni Vietnamlar yaratacak. Birinci seçeneği mevcut statüko'yu korumak isteyen Fidel Castro, ikincisini ise Che Guevara temsil etti. Guevara kendi yürüncesini bulan Küba devrimini terk ederek Kongo iç savaşına katıldı ve Patrice Lumumba Taburu'nun örgütlenmesine yardımcı oldu ve Boliviya'da gerilla savaşı girişiminin başarısızlığa uğramasıyla birlikte tarih sahnesini terk etti. Çantasından çıkan iki kitaptan birinin Cervantes'in Don Kişot'u, diğerinin de Trotskiy'in Rus Devrim Tarihi olması anlamlıdır²³.

Ancak Guevara'yla birlikte sosyalizm, "silahlı öncü" ve "siyasallaşmış askeri savaş stratejisi" kavramlarını kazandı. Silahlı öncü, devrim koşullarının olgunlaşmasını beklemeden devletin silahlı aygıtıyla çatışmaya girecek, zamanla yoksul ve kırsal halk kitlelerini giderek genişleyen bir iç savaş ortamında arkasına alarak ve daha çok kırsal kesimde örgütlenerek "kesintisiz devrim"i gerçekleştirecekti. Bu çizgi, altmışlı ve yetmişli yıllarda, Guatemala, Boliviya, Uruguay, Brezilya ve Arjantin gibi ülkelerde sınıandı.

Daha yakın dönemlerde Peru, Maoçu devrim stratejisinin en kanlı ve sekte deneyimlerinden birine sahne oldu. 1962'de Ayacucho Üniversite Kampüsü'nde doğan Sandino Luminoso (Aydınlık Yol) hareketi Kızıl Kmerleri andıran yöntemlerle, yani kendi taraftar kitlelerine de en büyük şiddeti uygulayarak ve bir tür Kızıldirili ırkçılığını savunarak 1980'de gerilla savaşına başladı²⁴. Kendi saflarında Başkan Gonzalo diye anılan hareketin önderi Abimael Guzman'ın Perulu yetkililerce yakalanması üzerine Peru "devrimi" "Salvadorlaşma" sürecine girdi²⁵.

"Salvadorlaşma" deyimini Latin Amerika'da gerillalarla hükümet güçleri arasındaki savaşa kazananın olmadığı bir denge durumunu anlatmak için kullanılır. El Salvador'da Farabundo Marti Ulusal Kurtuluş Cephesi (FMLN) 1980'den itibaren, kır ve kent gerillası, cephe savaşı, ayaklanma, kentlerin işgali gibi akla gelebilecek bütün mücadele yöntemlerini uyguladı. Hem hâkim blok içinde hem de ona karşı mücadele eden siyasal gruplar arasında süren çatışmaların, ittifakların, bu arada grevlerin ve kitle hareketliliğinin yatışması, ABD'nin bu ülkeye özel bir önem vermesi (büyük miktarda askeri yardım, CIA uzmanları) ve hükümetle gerillalar arasında yapılan görüşmelerin sonuç vermemesi üzerine bir yenileşme durumu ortaya çıktı ve El Salvador gerilla savaşı "Uzun Savaş" ismini hak edecek bir durgunluk dönemine girdi.

23 Che'nin, felsefesi, iktisadi görüşleri, devrim anlayışı ve okuduğu kitaplar için bk., Michael Lowy, *Che'nin Düşüncesi*, çev. Aynur İlyasoğlu, Köz Yayınları, İstanbul 1977

24 Bk. Alain Hertoghe ve Alain Labrousse, *Peru'da Aydınlık Yol Deneyimi*, çev. Rıza Tura, Belge Yayınları, İstanbul 1991.

25 Salvador İç Savaşı'na ilişkin kapsamlı bir analiz ve değerlendirme: James Dunkerley, *Uzun Savaş, Salvador'da Diktatörlük ve Devrim*, çev. Y. A., Belge Yayınları, İstanbul 1987.

Nikaragua Devrimi ise, Sandinist Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin ülkede 46 yıldır hüküm süren Somoza ailesini 1979'da devirmesine rağmen, CIA'nın örgütlediği Contraların başlattığı iç savaşla, etnik Miskitoluların ayaklanmalarıyla yıpratıldı ve geçmişten radikal bir kopuş gerçekleştirilmeyi başaramadı²⁶.

Bu arada Meksika'da, bazılarının post-modern dediği yeni bir iç savaş ve gerilla tarzı çıktı ortaya. On milyon Chiapas yerlisinin hakları için mücadele eden EZLN (Zapatistalar) bir gerilla ordusu olarak saklandığı ormandan çıkıp ülkenin başkentine giderek parlamentoda taleplerini dile getirdi. Bu aslında yeni bir "iç savaş" biçimiydi. Birkaç yüz kişinin öldüğü ilk çatışmaların ardından Lacandone Cangılı'na çekilerek bir deklarasyonlar savaşı başlatan EZLN bir tür demokratik reform programını savundu. Söz gelimi yabancı şirketlere karşı değildi, sadece şirketlerin çalışanlara kendi ülkelerinde geçerli olan saat başı ücretleri ödemelerini istiyordu. Kapitalizmin kendisine değil uygulanma biçimine karşıydı: yerli şirketler, işçi temsilcileri, patronlar ve tüccarlardan oluşan Bölgesel Komisyon'larla yönetilmeliydi²⁷. Bu, felsefi içeriği de olan romantik bir gerilla hareketiydi. Gerilla dünyanın çeşitli yerlerindeki sivil toplum örgütleri, hükümetler ve kendi sempatanlarıyla internet aracılığıyla ilişki kuruyordu. Kendilerini "adı olmayanlar," "adımları gecenin içinde kaybolanlar" gibi ifadelerle tanımlıyor, dünyanın sivil toplum kuruluşlarına kendi davalarını destekledikleri için kibarca teşekkür ediyor²⁸, kendi hükümetleri dahil olmak üzere bütün dünyayla dialog kurmak istiyorlardı. "Yeni Dünya Düzeni"nde kimsenin diyalog kurmaya itirazı yoktu. Nitekim kendisi de her alanda reform yapmak isteyen Meksika devleti silahsız olmaları şartıyla onları parlamentoda görüşlerini açıklamaya çağırırdı. Siyah kar maskeleriyle parlamentoya gidip Chiapas yerlilerinin haklarını savundular. Bu büyük medyatik gösteri bir sonuç vermediyse de "gerilla"ya bir tür uluslararası meşruiyet kazandırdı. "Ya Basta! Artık Yeter!" sözü bütün küreselleşme karşıtlarının diline düştü. Örgütün "İsyancı Komutan Yardımcısı" Marcos'u ve onun felsefi ve sanatsal içerikli söylemini, bir devrim ve iç savaş figürü olarak Che Guevara'yla karşılaştırmak ilginçtir. Dünyanın hâkimleri, ikincisinden, hattâ onun İsa'yı andıran cesedinden bile korktular ve sonunda onu, bir ikon, bir tüketim nesnesi haline getirmeyi başardılar. Kar maskesi ve piposuyla şimdilik zararsız bir maskot gibi duran "komutan yardımcısı"nın akıbeti hakkında konuşmak için çok erken.

AK-47 ve Roketatar

Yirminci yüzyıl, vahşi kapitalizmin toplumun alt sınıflarıyla uzlaşarak kendi varlığını sürdürme çabalarını yansıtan "sosyal devlet" anlayışı ile kapitalizme karşı bir

alternatif oluşturmayı amaçlayan "reel sosyalizm" uygulamalarını da beraberinde götürdü. Neo-liberal iktisat siyasetlerinin "refah toplumu" düşlerine son vermesiyle, "sınıfsız toplum" düşüncesinin reel dünyadan ütopyalar dünyasına taşınması yaklaşık on yıl gibi kısa bir süre içinde gerçekleşti.

Bu arada üretim ve iletişim alanına uygulanan teknolojik yenilikler batıdaki işçi sınıfının önemli bir bölümünü üretim sürecinin dışına çıkararak, kalifiye olan ve olmayan emeğin çıkarlarını farklılaştırdı. Geçmişin üçüncü dünyasını oluşturan ve bir an önce kalkınmak isteyen ülkeler ya çokuluslu şirketlerin ucuz emek cennetine dönüştü ya da kendi kaderlerine terk edildi.

Kendini yenileyen *laissez-faire* burjuvazisi tarihinde belki de ilk kez rakipsiz olduğunu hissetti. Çalışan sınıfların "proleter" kimliği daralmış, sendikalar siyasal güçlerini kaybetmişlerdi. Çalışanların "üretimden gelen güçleri" kimseyi eskisi kadar korkutmuyordu. Çalışan insan, birden çok kimliğe (etnik, kültürel, ulusal, bölgesel) sahip olduğunu fark etmeye başladı. Bütün dünyanın alkışladığı ve filozofların teorize ettikleri bu çok kimlikli olma hali (bunu demokrasinin vazgeçilmez koşulu olarak gördüler), emekçi sınıfları farklı kimliklere, "sınıfsal çıkar" kavramını da farklı kimliklerin çıkarlarına bölerek parçaladı. Ulusal ve uluslararası alanda gelir eşitsizliği görülmemiş oranlarda artarken, insanlar sömürüye ve zorbalığa sınıfsal kimliklerinden çok etnik ve dinsel kimlikleriyle direnmeye başladılar.

İlk önceleri sevinç yaratan ve "demokrasi"nin bir icabı olarak alkışlanan bu dönüşüm zamanla uluslararası burjuvazinin dürüst ideologlarını bile endişelendirmeye başladı.²⁹ Bir sendikayla ya da bir madende çalışan işçilerle oturup anlaşma yapabilirlerdi. Ancak etnik ve dinsel grupların kültürel monolitizmine nüfuz etmeleri, şiddete yatkın genç ve işsiz kitleleri denetlemeleri giderek zorlaşıyordu. Ulusal sınırlar içinde olduğu kadar uluslararası alanda da sistemin denetiminden kaçan geniş kitleler oluşmaya başlamıştı. Afganistan'daki Hazaralar ya da Paştunlar, Balkanlar'daki Makedonlara ya da Arnavutlara benzemiyor ve aynı Birleşmiş Milletler reçetesini her iki bölgede uygulamak mümkün olmuyordu. Dünyanın sosyal psikologları, Boeing'i kulelere çarptırın Muhammed Atta'nın nasıl bir toplumsal ve kültürel fideğin ürünü olduğunu hâlâ anlamaya çalışıyorlar. Ortadoğu'da Yaser Arafat'ın fikriyatını anlamak mümkün, ancak vücutlarına dinamit bağlamış militanlarına Nazi selamı verdiren Şeyh Ahmed Yasin'in sırrına vakıf olmak o kadar kolay değil.

Gelişmiş kapitalist ülkelerde farklı kimliklerin meşruiyeti ve eşitliği elbette bir tür "demokrasi"nin gereği olarak anlaşılmalıdır. Ancak bu ülkeler ile kalkınma yolunda sürekli düş kırıklığına uğrayan az gelişmiş ülkeler arasındaki ve yoksul ülkelerin kendi içlerindeki kimlik

26 Sandinistler'in başlangıçtaki programları için bk. Nikaragua, Sandinist Halk Devrimi, Sandinist Önderler Konuşuyor, çev. Emre Öner, Yazın Yayıncılık, İstanbul 1986.

27 Bk., İsyancı Komutan Yardımcısı Marcos, Ya Basta! Artık Yeter! çev. Pinar Selek, Belge Yayınları, s. 38.

28 Bk. İsyancı Komutan Yardımcısı Marcos, a.g.y., s. 196.

29 William Greider, One World, Ready or Not, The Manic Logic of Global Capitalism, Simon / Schuster, New York 1997.

çatışmalarının bugünün dünyasında makineli tüfeklerle süreceği, kimliklerin kendilerini bombalarla ifade edeceği açıkça görülüyor. Yirmibirinci yüzyılın nizami olmayan bütün savaşlarının, iç savaşların ve "terörizm" denilen olgunun kaynaklarından biri budur.

İkinci kaynak, yıkıcı silah teknolojisinin "demokratikleşmesi"dir (deyim, tarihçi Eric Hobsbawm'a ait³⁰). En yıkıcı silah olan nükleer bombanın bile bir çanta içinde taşınabileceği söylenmektedir. Günümüzün iç savaşlarında artık hiç kimse çakmaklı tüfeklerle toprak ya da tırpan ve yabalarla süvarilerin karşısına dikilmiyor. Bugünün dünyasında silahlı mücadeleye yeltenen her militanın kolayca bulabildiği iki silahtan biri AK-47 (Kaleşnikov), diğeri ise roketatardır. Dünyanın her yerinde mevcut nizami ordu birlikleri de benzer piyade ve anti-tank silahlarla donatılmıştır. NATO'nun Sırbistan seferi, Körfez Savaşı ve Afganistan'ın ABD tarafından bombalanması sırasında, ağır bombardıman uçaklarının ve güdümlü füzelerin, gayri nizami savaş güçlerine değil, sadece açık ordugâhlara ya da hareket halindeki nizami askeri birliklere (ve elbette masum sivillere) karşı etkili olduğu görülmüştür.³¹ Bu da doğaldır, çünkü bu silahlar hareket halindeki devasa Sovyet birliklerini (zırhlı birlikler,

mühimmat depoları, uçak filoları, savaş gemileri vb.) imha etmek amacıyla Soğuk Savaş döneminde geliştirilmiştir. Bu silahların temel mantığı, ateş gücüyle, zırhla, beton tabakalarla ya da süratli hareketle korunan askeri hedeflerin topyekûn imhasıdır³².

Kaldı ki askeri bilgisayar teknolojisi de "demokratikleşmiş"tir. El-Kaide isminin "veri tabanı" anlamına gelmesi ironiktir. 11 Eylül'de gerçekleştirilen "New York seferi" sırasında Beyaz Saray'ın bilgisayar şifrelerinin kırılması askeri teknoloji tekeline sahip olduklarını iddia edenleri gülünç duruma düşürdü.

Bütün bu gelişmeler, nizami olmayan güçlerin yarattığı şiddeti denetim altına almanın maliyetini inanılmaz boyutlara taşımıştır. Dünyanın saldırgan emperyalist güçleri (ABD ve İngiltere) bu maliyeti Avrupalı müttefikleriyle paylaşmaya; Avrupalılar da bu maliyeti ödemektense dünyanın sorunlu bölgelerine müdahale etmek için kendi ordularını kurmaya çalışmaktadırlar. Ancak bu müdahale, tecrit edilmiş askeri üsler, lojistik destek ve askeri stratejik planlamadan ibaret kalacaktır. Yirmibirinci yüzyılda emperyalist güçler, dünyanın çeşitli bölgelerinde kendi iktisadi ve siyasal çıkarlarını korumak için az gelişmiş bölgesel müttefiklerinin insan gücünü savaşa sürecekler, ulusların içindeki farklı kimlikleri (etnik, dinsel, siyasal ve kültürel) birbirine karşı oynayacaklar, buna direnen devletleri de istikrarsızlığa sürükleyeceklerdir. Bu savaşlar derinleşip yayıldıkça kendisini yaratanları da tehdit edecektir. Irak, Taliban ve Filistin'deki şeriatçı örgütler bu kısır döngünün tipik örnekleridir.

Dünyanın küçük bir bölümünde biriken servet ve refahı evrensel düzeyde yaygınlaştırmanın yolu bulunmadığı sürece, iç savaşlar, bölgesel çatışmalar ve ayaklanmalar eksik olmayacaktır.

30 Eric Hobsbawm, *Kısa 20. Yüzyıl-Aşırılıklar Çağı*, çev. Y. A., s. 639, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1996.

31 Bu konuda bir görgü tanığının söylediklerine bakınız: Regis Debray, "Bir Gezginden Cumhurbaşkanı Açık Mektup," *Evrenin Efendileri* (a.g.e) içinde, s. 437-438.

32 Aslında bu mantık askeri savaş doktrininde önemli bir değişikliği yansıtmaktadır. Böylece ABD'nin geliştirdiği askeri teknoloji, İkinci Dünya Savaşı sırasında Alman General Hans Guderian'ın uyguladığı, daha sonra İngiliz askeri tarihçisi B. H. Liddell Hart'ın doktrine ettiği "brietzkreig" stratejisini (zırhlı birliklerin ani saldırısıyla düşmanın imhası ya da ülkelerin işgali) aşmış oluyordu.